

Ş. BEKTÖRENİN «TATARCA SARF, NAHV»¹ ADLI KİTABINDA KULLANILĞAN LİNGVİSTİK TERMİNLERNİN HÜSUSİYETLERİ

Emine ĞANIYEVA*

ÖZET

. Bektöre'nin "Tatarca Sarf Nahv" Adlı Kitabında Kullanılan Linguistik Terimlerin Özellikleri

Geçti imiz asrın ilk çeyre i Kırmıtatar dili ve edebiyatı için oldukça önemli bir asır olmu tur. Dil siyasetindeki de i iklikler, asırlar boyunca kullanılan arap alfabesinden latin yazısına sonra da kiril alfabesine geçilmesi bir takım problemlere sebep olmu tur. Bunlar arasında imla ve terminoloji, okullar ve yeni ders kitapları hazırlama gibi meseleler vardı. Bu sorunlar üzerinde B. Çoban-zade, . Bektore, YA. Bayburtlı, A. Odaba gibi bilim adamlarının büyük çalı maları olmu tur. Biz de burada, önemli eserler yaratan air, yazar ve e itimci olan evkiy Bektore'nin "Tatarca sarf nahv" adlı eseri ve burada kullanılan linguistik terminolojinin özellikleri üzerinde duraca ız.

Anahtar Kelimeler Kıırım Tatarları, evkiy Bektore, Linguistik, Terminoloji.

FEATURES OF LINGUISTIC'S TERMS IN THE BOOK OF Ş. BEKTÖRE NAMED "TATARCA SARF, NAHV"

ABSTRACT

The Characteristics Of Linguistic Terms Used In . Bektöre's Book Of "Tatarca Sarf Nahv"

The first quarter of previous century became an important era for Crimean Tatar language and literature. The amendments in language policies, such as displacing Arabic alphabet by Latin alphabet and later replacing it by Cyrillic alphabet, resulted in some problems. Among the problems, there were spelling, terminology, schools and preparing lecture books. About these issues, the scientists such as B. Çoban-zade, . Bektore, Y.A. Bayburtlı, A. Odaba prepared important studies. In this article, we focus on the work of evkiy Bektore, "Tatarca Sarf Nahv", who is a poet, author and educationalist, and the characteristics of linguistic terms used in this work.

Key words: Crimean Tatars, evkiy Bektore, Linguistics, Terminology.

Bugünde - bugün qırımtatar tili ve edebiyatının ilerilemesinen ba lı bir sıra meselelerni keçmi teki asabalı mızın bilmeyip, oña qıymet kesmeyip, musbet ve menfiy hüsusiyyetlerini ogrenmeyip, keregi kibi çizip olamamız.

* Qırım Devlet Müendis-Pedagogika Üniversitesi Qırımtatar Ve Türk Til inası ı Kafedrasının Uyken Odcası.

¹ «Tatarca grammatika». Eski dersliklerde sarf termini fonetika ve morfölogiya añımlarını, nahv sözü ise sintaksis añlamını qavrap ala ediler. Zemaneyi dersliklerde grammatika termini em morfölogiya, em sintaksis añımlarını ifade ete.

adlı dersliginden añla ıla.

Grammatikanıñ ba saifesinden Aqmescit civarındaki Totaykoy ocalar tehnikumı müdiriniñ muavini ve tatar tili ocası olıp çalı qan, evqiy Bektore kitapnıñ müellifi ve da ıtıcısı ol anını añlaymız. Kitap tatar oquv i leri, ilmiy heet (komissiya) tarafından tasdiqlan an. Derslik Totaykoyde 1923 senesi ne ir etilip, 110 saifeden ibarettir.

Kitapnıñ ilk satırlarında alim oz maqsadını boyle añlata: "Tatarlarınñ da ozine mahsus bir tili, til qaideleri, qanunları, yah ı-yaman oz tilinden tuv an, tuvayatqan bir edebiyatı bol anından biz u tilniñ oz qaide ve qanunlarına kore bu kitapnı tizdik. " [3, s.1]³

Derslikte qullanıl an terminler sisteması müellif qırımtatar lingvistik terminölogiyasını yaratqanda tilniñ içki imkyanlarından faydalanmaq istegenini açıq-aydın köstere. . Bektöre eski grammatikalarda qullanıl an ve keni halq tabaqaları içün añla ılma an arabça alınmalar yerine oz i inde türkiy terminler qullanma a tırı a ve sa ır ses (tutuq ses), sa lam ses (sozuq ses), paynözilik (isimlerde teklik), kopluk (isimlerde çoqluq), bulu (keli), sözler qorantası (tamırda sözler), buyruqlar (fiilniñ emir meyili), bolacaqlar (kelecek zaman fiilleri), yoqluq (menfiy ekil), barlıq (musbet ekil), qo amatlar (yal amalar, affiksler), meçev sözler (nidalar) , alma (zamir), duraqlar (toqtav i aretleri), ba söz (mupteda) ve diger bu kibi bir sıra yañı lingvistik terminler yarata. Fikrimizce, alim ogüne qoy an vazifesiniñ

Elbet de, . Bektöreniñ terminler yaratuv uz erinde yapqan areketleri onıñ zamanda ları tarafından müzakere ve tenq id etildi. Atta Almaniya apshanelerinde bulun an oca ve air Noman eyh-zade de bu müzakerelerge os issesini qo ıp, aqa ekinde iir yaza:

t Ş

t

ı ğ

t

t

t

Derslikniñ o devirde mektep ocaları ve talebeleri arasında keñ darqal anını 1923 sene «Yeñi dünya» gazetasında aprel 19-da berilgen malümattan añlamaq mumkün: «Tatar kitaplarını bastırmaq için Qırım Merkeziy cra Kömiteti yanındaki sovet aparatlarını tatarla tıruv komissiyası 16. 000 (on altı biñ) ruble verdi. Aqmescit maarif übesi de 100. 000 (üz biñ) ruble verdi. Bunlarnıñ bir q ısmına . Bektöreniñ «Sarf, nahv» kitapları alınıp da ıtıldı» [6, 9 s.].

Fikrimizce, derslikte termin olaraq kullanıl an sözler imdiki künde qırmtatar lingvistik terminölogiyasınıñ problemlerini çezmege çoq yardım etmese bile, alimniñ terminler yaratuvda tilimizniñ içki imkyanlarını i letmek niyetinen yapqan areketleri bugün qırmtatar ilmiy terminölogiyasinen o ra qan alimlerimiz için faydalı bir ornektir. Alim tarafından kullan an ana fil (infinitiv, isimfiil), sözler qorantası (tamırda sözler), yasama isim kibi bir qaç terminni zemaneyiy qırmtatar lingvistik terminölogiyasında kullanuvniñ müzakeresi diqqatqa lyayıq, dep sayamız.

Derslikte kullanıl an til, bazı istisnalar esapqa alınmasa, zemaneyiy tilimizge pek yaqın ol an, yengil oqul an ve qolay añla ıl an bir tildir.

Grammatika «Ba lan ıç» («Kiri »), «Tatarca sarf» («Tatarca grammatika»), «Nahv» («Sintaksis»), «Ders ornekleri» ve «Pitik» («Netice») kibi qısımlardan ibaret.

«Ba lan ıçta» .Bektore til-lisan, ses ilimi (fönetika), imlya, sarf, cumle, nahv kibi terminlerniñ aç ıqlamalarını bere.

"Tatarca sarf" bölüginde ses ve arif añlamları, sozuq ve tutuqlarnıñ çıqqan yerlerine kore tasnifi, singlarmonizm kibi bir sıra

⁴ Yaz an kitabınıñ reklamasını yapmaq için . Bektore çift at ve araba alıp, bu araba a "Sarf-nahu arabası" adını bere.

meseleler baqıl an soñ, sözlerniñ yedi çe itiniñ (isim, sıfat, alma (zamid), fiil, sayı adı, qo amat (edat), meçev sözler (zarf ve nida) leksik ve morfölogik hüsusiyyetleri talil etile.

"Nahv" bölüginde cumle, cumleniñ asıl (ba) ve iyerçen (ekinci derece) müçeleri (azaları); duraqlar (toqtav i aretler); cumleniñ bulunları (çe itleri); asıl (adiy) cumle-qo ma (murekkep) ve qısqa (keni olma an) cumle, uzun (keni) cumle kibi meseleler baqıla.

Elbet de, i té berilgen nazariy malümat zemaneyiy qırımtatar tiliniñ nazariyesinden biraz farqlanalar. Meselya, sözlerniñ söz çe itleri ayıruv, fiilniñ gramatik kategoriyaları, cumlelerniñ tizimine kore çe itleri kibi meseleler zemaneyiy qırımtatar tiliniñ nazariyesinde ba qaca añlatıla ve tasnif etile.

Buña baqmadan qaideler qısqa ekilde, qolay menimselgen tilnen berilgeni, müellifniñ bu kitap uzerinde çoq çalı qanı ve onıñ usuliy ustalı ını köstere. Meselya, sozuq ve tutuq sesler boyler añlatıla:

ğt	ı	ı	ğ
(sozuq ses)			
ğt	ı	ğt ı	ı ı
	ğt	(tutuq ses)	

Fikrimizce, qaidelerni añlatuvda boyler saddelik ve qısqalıq mektepliler için ne ir etilgen zemaneyiy qırımtatar tili dersliklerimizge yeti megen bir hüsusiyyettir.

Kitapta nazariy malümattan soñ bilgilerini pekitmek için bir sıra süaller ve me uliyetler berilgen. Bu da müellifniñ ders añlatuvda baya ı tecribesi ol anınıñ isbatıdır.

Derslikniñ degerligi daa unda ki, onıñ sönki qısımında 25 ders ornegi berilgen. . Bektore ocalar a hitap etip, kitapta ol an misallerni, te kerüv-talillerni, me uliyetlerni ve ders orneklerini qullanmalarını rica ete:

" ..siz yañ ız kitabda bol an misallermen toqtamañız, halq tili, qartlar sözi, halq türki ve masallarnıda, qoluñızda bol an kitablarda kob misaller taparsıñız... Qaidelerni ezberlev, ezberletüvden fayda yokdır, añlav kerekdir. Misaller üstünde çoq, çoq te kerüv - "tahlil" yasañız.." [3, 51 s.]

Fikrimizce, bu i qırımtatar tili usuliyeti uzerinde yapılan birinci adımlar olsa kerek.

evqiy Bektore ocalar a yardım etmek için, oz grammatikasına gerekli misaller, ornekler, te keruv-taliller, me uliyetler, atta ders ornekleri kirsetkeni derslikniñ musbet taraflarıdır.

Boylece, kitap oz zamanniñ araitlerinde ne ir etilgen derslikler arasında qırımtatar tiliniñ hüsusiyetlerini eñ tolu açqla an grammatikalardan birisidir.

"Tatarca sarf, nahv" kitabında . Bektoreniñ til, qırımtatar tiliniñ ilmiy terminölogiyası, ders beruv usulları ile ba lı fikirleri ve tü ünceleri aks ettirilgendir. unıñ için bu grammatika oz zamanında halqmı tasilge çekuv, cemaatqa bilgi beruv vazifelerini becergen eñ qıymetli kitap olup, bugün de tilimizniñ, terminölogiyamızıñ tarihini ogrenmege yardım etecek, tedqiqatlar a lyayıq ol an dersliktir.

Faydalanğan Edebiyat ve Menbalar

1. Bayburtlı, YA, , Qırım Maarif Komissarlı 1 Ne r., Ba çasaray 1926, s. 64.
2. Bayburtlı, YA, , Qırım Maarif Komissarlı 1 Ne r., Ba çasaray 1927, s. 66.
3. Bektore, , , Totaykoy 1923, s. 110.
4. Bektore, , , Qırım Ukümet Ne r., Aqmescit 1925, s. 80.
5. , , Kırım Gosizdat, Simferopol 1929, s. 56.
6. smail, Asan-o lu Kerim, , , Tavriya, Simferopol 1977, s. 495.
7. Odaba , A.; Acı-Asan, U., , Elifbeden aya Gostipografiya, Aqmescit 1923, s. 98.
8. Odaba , A.; Acı-Asan, U., , Elifbeden soñ oquv kitabı olaraq Qırım Maarif qomissarlı 1 lmiy urası tarafından qabul olunmı dır, Qırım Hükümet ne r, Aqmescit 1925, s. 240.
9. Odaba , A.; Acı-Asan, U., , Qırım Maarif komissarlı 1 ne r., Aqmescit 1926, s.

- 261.
10. Odabaş, A.; Acı-Asan, U.,
 Qırım hökümet neşriyatı, Aqmescit 1927, s. 103.
11. Odabaş, A.; Kaya, S.,
 Kırımizdat, Simferopol 1924, s. 108.
12. Fazılov, R.; Nagayev, S.,
 Qırım Devlet Oqüv-Pedagogika Neşriyatı,
 Simferopol 2001, s. 640.
13. Çoban-zade, B.,
 Qırımdevne neşriyatı, Aqmescit
 1925, s. 188.
14. Çoban-zade, B.,
 Azerneşriyatı, Azerneşriyatı, Baku
 1924, s. 87.